

Okolje (omejitve) in razvoj (rast) evropske (slovenske) razsežnosti

DUŠAN PLUT

IZVLEČEK

Večina evropskih gospodarskih strokovnjakov je prepričanih, da bo varstvo okolja, narave in naravnih virov pri gospodarskih odločitvah držav EZ v naslednjih desetletjih eden od ključnih razvojnih dejavnikov. To kaže tudi 5. akcijski okoljski program EZ (1993-2000). Evropska zveza je tako postala prva svetovna makroregija, ki je okoljsko etiko in model sonaravnega razvoja sprejela kot osnovni bodoči vzorec gospodarskega razvoja in načina življenja. Sonaravno sporočilo udejanjanja načel okoljskega prostora je za Evropo enostavno in zahtevno - razen emisij se morajo raven materialnega vnosa na prebivalca Evrope, snovno energijski tokovi v gospodarstvu in gospodinjstvih bistveno zmanjšati. Dejanski napredek v doseganju sonaravnih ciljev je bil doslej tudi v EZ še zelo skromen.

Kot intenzivna gospodarska sodelavka EZ in kot kandidatka za EZ bo Slovenija morala tudi svojo okoljsko politiko prilagoditi smernicam EZ ter bistveno izboljšati kakovost okolja ter ekologizirati proizvodnjo. Po večini okoljskih kazalcev je bila sredi 90-ih let kakovost okolja v Sloveniji slabša kot v večini 15 držav EZ. Po obsegu in stopnji onesnaženosti okolja se Slovenija uvršča med zmerno onesnažene evropske države, ki pa ima dokaj izčrpane naravne vire (izjema gozd). Gospodarske izgube in drugi stroški onesnaževanja znašajo v Sloveniji letno 4-6% BDP, za varstvo okolja pa se namenja skupno bistveno pod 1% BDP (s trendom zmanjševanja), v državah EZ pa 1,5-2,5% BDP. V evropske integracije in vse bolj prisotno uvajanje sonaravnosti stopamo z večjimi starimi okoljskimi bremenami.

Ključne besede: Evropska zveza, okoljski programi EZ, okoljska etika, sonaravni razvoj, okoljske omejitve, okoljska politika Slovenije, gospodarske izgube Slovenije, okoljska bremena Slovenije

ABSTRACT

ENVIRONMENT (LIMITATIONS) AND DEVELOPMENT (GROWTH) OF THE EUROPEAN (SLOVENE) DIMENSION

The majority of European economic experts are convinced that environmental protection, nature and natural resources will be one of the key developmental factors in decisions concerning the economies of the EU states in the coming decades. This is demonstrated by the fifth environmental action plan of the EU (1993-2000). The European Union has thus become the first universal macro-region which has adopted environmental ethics and a model of sustainable development as the basic future pattern of economic development and way of life. The sustainable message of realising the principles of the environment is, for Europe, simple and demanding at the same time - in addition to reducing

emissions, the level of substantive input per European, and the fundamental energy streams in the economy and in households, have to be substantially reduced. The actual progress in achieving sustainable goals has so far been rather modest, even in the European Union.

Being an intensive EU participant in terms of economy and an EU candidate state, Slovenia will have to adjust its environmental policy to EU directives, considerably improve the quality of its environment and make production more environmentally friendly. The majority of environmental indicators in the mid-1990s demonstrated that environmental quality was poorer than that in the majority of the 15 EU states. The extent and level of environmental pollution classify Slovenia among the moderately polluted European states, having, however, rather exhausted natural resources (with the exception of forests). Economic losses and other costs of pollution amount to 4 to 6 per cent of annual GNP in Slovenia, and environmental protection is allotted less than 1 per cent of GNP (with a tendency towards decreasing), while EU member states designate 1.5 to 2.5 per cent of their GNP for this. We are entering into European integration and the ever more present introduction of sustainability with large, old environmental burdens.

Key words: European Union, EU environmental programmes, environmental ethics, sustainable development, environmental limitations, Slovenia's environmental policy, Slovenia's economic losses, Slovenia's environmental burdens

Danes je tudi večina evropskih gospodarskih strokovnjakov prepričanih, da bo varstvo okolja, narave in naravnih virov pri gospodarskih odločitvah držav Evropske zveze (EZ) v naslednjih desetletjih eden od ključnih razvojnih dejavnikov. To kaže tudi 5. akcijski okoljski program EZ (1993-2000) z vsebinsko in strateško razvojno pomembnim podnaslovom *Towards sustainability*. Zasnovan je na postopnem udeležanju trajnostno sonaravnih načel v polja dela, bivanja in preživetja prostega časa držav EZ. V razliko od prejšnjih akcijskih okoljskih programov EZ izhaja iz načel t. i. trajnostno sonaravne paradigme, ki poudarja odvisnost (povezanost) gospodarstva od kakovosti okolja in naravnih virov ter odgovornost do bodočih generacij glede trajnega ohranjanja pogojev za življenje in humani napredek (World Commission on Environment and Development, 1987).

Evropska zveza (EZ) je tako postala prva svetovna makroregija, ki je okoljsko etiko in model sonaravnega razvoja sprejela kot osnovni bodoči vzorec gospodarskega razvoja in načina življenja. Okoljski program EZ (1993-2000) je zasnovan kot celovit razvojni program, ki s pomočjo zakonskih, ekonomskih, vzgojnoizobraževalnih in ostalih instrumentov politike postopoma uvaja sonaravne principe zlasti v industrijo, energetiko, promet, kmetijstvo in turizem ter v gospodinjstva (Commission of the European Communities, 1993). Sonaravna načela se uvaja v politiko endogenega regionalnega razvoja, ki izhaja iz prepričanja, da je skladnejši in okolju prijaznejši razvoj vseh evropskih regij poselitveno in gospodarsko optimalen, trajnostno naravnan (smotrna raba regionalnih virov) in zagotavlja ekosistemsko regionalno ravnovesje.

Postopoma se spreminja tudi evropska skupna kmetijska politika, kjer se dosejanja politika podpore čim večjih kmetijskih donosov, intenzivnega načina kmetovanja in subvencioniranja cen kmetijskih proizvodov postopoma nadomešča s podporo sonaravnega (integralno in biološko oziroma organsko) kmetijstva, ki prideluje manjše količine zdrave hrane, trajno ohranja rodovitnost prsti ter vzdržuje kulturno pokrajino

ter poseljenosti podeželja. Najmanjša stopnja sonaravnosti je v EZ prisotna v še vedno prevladujočem cestnem prometu (individualen motoriziran promet), kjer se sicer zmanjšujejo nekatere prometne emisije, vendar še vedno narašča motorizacija in prometna raba prostora.

Po mnenju ekološko radikalnejših snovalcev prihodnosti Evrope 5. okoljski program EZ šele prepoznava resnične okoljske omejitve. Večino okoljskih ciljev se naj bi uresničilo s pomočjo smernic in odredb, ki so večinoma usmerjene na okoljske iznose in procese (npr. okoljski standardi za kakovost), torej na zmanjševanje okoljskega tveganja že proizvedenih emisij. Okoljska zakonodaja EZ torej praviloma (še) ni usmerjena k zmanjševanju porabe primarnih okoljskih virov, torej na zmanjševanje tokov proizvodnje in potrošnje.

5. okoljski program sicer poudarja pomen naraščajoče rabe ekonomskih in davčnih instrumentov, vendar se okoljske dajatve (npr. obdavčitev CO² v rabi fosilnih goriv) zelo počasi uveljavljajo. Program sicer poudarja načelo deljene odgovornosti, v praksi pa to pelje k večji vlogi industrije v procesu odločanja v ključnih poljih ukrepov kot so ogljikove takse v rabi energije. V 5. okoljskem programu EZ je v ospredju tudi načelo povezovanja sektorskih politik, ki je trenutno prisotno zlasti v kmetijstvu (razvoj podeželja), energetiki in prometu. Vendar se hkrati s pozivi o "ekološki" davčni reformi in pomenu železnice prednostno podpira graditev transevropske avtocestne mreže. Dejanski napredek v doseganju sonaravnih ciljev je tudi v EZ še zelo skromen. 5. okoljski program predvideva do leta 2000 stabilizacijo emisij CO² glede na raven leta 1990 ter zmanjšanje do leta 2010. Glede zavarovanih območij so sicer izdelane direktive, ni pa natančno določen njihov obseg in delež.

Materialna in energetska učinkovitost na enoto ustvarjene dodane vrednosti se je v zadnjem četrtletju v EZ izboljšala, vendar je po letu 1970 kljub temu absolutna poraba energije porasla za 40%. Potrošnja jekla se je stabilizirala ali celo rahlo upadla, potrošnja bakra je narasla za 20%, aluminija za več kot 100%. V nekaterih državah EZ so se stavbne površine dejansko podvojile (Hille, 1996).

Sonaravno sporočilo udejanjanja načel okoljskega prostora, ki prednostno ne izpostavlja zmanjšanja emisij, temveč nujnost zmanjšanja porabe primarnih naravnih virov na prebivalca v razvitih državah (načelo globalne okoljske pravičnosti za vse prebivalce planeta), je za Evropo enostavno in zahtevno - *razen emisij se morajo raven materialnega vnosa na prebivalca Evrope, snovno energijski tokovi v gospodarstvu in gospodinjstvih bistveno zmanjšati, v določenih primerih drastično.* Rast BDP v Evropi je možna in sonaravna le v primeru, da do leta 2050 poteka znotraj naslednjih temeljnih okoljskih omejitev in glede na prebivalca: zmanjšanje energijske intenzivnosti za več kot 50%, zmanjšanje porabe surovin oziroma intenzivnosti rabe primarnih materialov za okoli 90% (reciklaža, ponovna uporaba, daljša življenjska doba proizvodov itd.), prehod na obnovljive energetske vire (nejedrski scenarij), zmanjšanje emisij CO² za okoli 80%, celovit prehod na biološko kmetijstvo in stabilizacija pozidanih površin (Hille, 1996). Koncept sonaravnega razvoja in okoljskega prostora izziva Evropo, države in regije k uporabi najboljšega znanja, politike in novih tehnologij za doseganje kakovostnega standarda življenja znotraj omejitev okoljskega prostora. Države, ki so oziroma bodo v prvi fronti sonaravnega razvoja, bodo po mnenju nekaterih napovedalcev humanega napredka tudi gospodarsko uspešnejše, vodilne v industrijskem razvoju in hkrati dosegle v 21. stoletju najvišjo širše pojmovano kakovost življenja (Hille, 1996).

Države EZ so torej na začetku dolgotrajne poti udejanjanja trajnostnega sonaravnega razvoja, načel okoljskega prostora in okoljske etike. Hkrati pa zlasti okoljsko najbolj osveščene države Evrope (skandinavske, Avstrija, Nemčija) vse bolj vztrajajo

tudi na uvajanju načel sonaravnosti v uvozno politiko EZ. To pomeni, da bodo morale tudi države, ki uvažajo izdelke in storitve na trg EZ, sonaravne principe vgrajevati v lastno proizvodnjo.

Slovenija je kot ozemeljsko, prebivalstveno in gospodarsko majhna evropska država dejansko prisiljena pozorno spremljati globalne svetovne in evropske procese in se nanje primerno in pravočasno odzivati. Slovenija se je sredi 90. let skupaj z Grčijo in Portugalsko po povprečju kazalcev prebivalstvenega, gospodarskega, socialo-infrastrukturnega in okoljskega razvoja oziroma kazalcev kakovosti življenja uvrščala v spodnjo skupino držav EZ (Plut, 1997). Slovenija je gospodarsko in trgovinsko močno povezana z EZ, leta 1997 pa je bila Evropske komisije ocenjena kot primerna kandidatka za polnopravno članstvo. Zato bo morala tudi okoljsko politiko prilagoditi smernicam EZ ter bistveno izboljšati kakovost okolja ter ekologizirati proizvodnjo. Po večini okoljskih kazalcev je bila sredi 90. let kakovost okolja v Sloveniji slabša kot v večini 15 držav EZ. *Po obsegu in stopnji onesnaženosti okolja se Slovenija uvršča med zmerno onesnažene evropske države, ki pa ima dokaj izčrpane naravne vire (izjema gozd)* (Lah, 1996). Najbolj so onesnažene gosto naseljene in industrializirane rečne doline in kotline z omejenimi samočistilnimi sposobnostmi (Zasavje, Šaleška dolina, celjska kotlina, Mežiška dolina, ljubljanska kotlina) (Plut, Špes, 1997). Kljub določenemu izboljšanju je še vedno pereča onesnaženost zraka, zlasti z žveplovim dioksidom (SO₂). Leta 1990 je Slovenija proizvedla 98 kg SO₂/prebivalca, med državami EZ pa so bile emisije SO₂/prebivalca največje v Veliki Britaniji in sicer 65 kg. Do leta 1995 so se emisije SO₂ v Sloveniji zmanjšale, a so bile še vedno 60 kg/prebivalca. V nasprotju z zmanjšanjem emisij SO₂ pa emisije dušikovih oksidov (NO_x) v Sloveniji zaradi cestnega prometa naraščajo, a so pod povprečjem emisij NO_x/prebivalca v EZ. Po podatkih Ministrstva za okolje in prostor (1996) se onesnaževanje vodnih virov umirja na visoki stopnji onesnaženosti zlasti rek, kopičijo pa se posledice neprimerne ravnanja z različnimi vrstami odpadkov.

Značilno je naraščanje količin odpadkov na številnih nedovoljenih odlagališčih. V Sloveniji je po ocenah več kot 50.000 nedovoljenih manjših odlagališč odpadkov (2-3 odlagališča/km² oziroma okoli 10 divjih odlagališč/naselje) (Šebenik, 1994: 119). Po količini komunalnih odpadkov/prebivalca (brez gošč čistilnih naprav) je Slovenija v začetku 90. let še nekoliko zaostajala za povprečjem EZ, leta 1995 pa je bila s 430 kg že nad povprečjem EZ. V nekaterih evropskih državah (Danska, Finska, Švedska, Nizozemska, Avstrija) se surovinsko (reciklaža) in energetska (sežiganje) ponovno uporabi že več kot polovica ločeno zbranih komunalnih odpadkov, v Sloveniji pa 90% komunalnih odpadkov konča na komunalnih odlagališčih.

Slovenija v nasprotju s sprejeto obveznostjo v Kjotu (zmanjševanje emisij ogljikovega dioksida za 8% do leta 2010) povečuje emisije CO₂, ki letno že presegajo 15 milijonov ton oziroma 7,5 tone CO₂ na prebivalca. *Ocenjuje se, da znašajo gospodarske izgube in drugi stroški onesnaževanja v Sloveniji letno 4-6% BDP, za varstvo okolja in narave pa se namenja skupno (državna in privatna sredstva) bistveno pod 1% BDP (s trendom zmanjševanja), v državah EZ pa 1,5-2,5% BDP.*

Po oceni Evropske komisije (Agenda 2000) o primernosti 10 držav Srednje in Vzhodne Evrope za polnopravno članstvo v EZ je Slovenija sicer dobila pozitivno oceno, vendar je bilo mnenje komisije glede njene okoljske politike dokaj kritično. Komisija je opozorila na povečevanje določenih okoljskih problemov (voda, odpadki), nerešeno odlaganje radioaktivnih odpadkov, zamudo pri prilagajanju okoljske zakonodaje, skromno podporo države ekologizaciji gospodarstva itd.

Tudi s prometnim sporazumom med EZ in Slovenijo leta 1993 je bila zamujena pogajalska priložnost Slovenije, da bi tudi okoljsko primerno omejila tranzitni cestni

tovorni promet in v pogojanjih bolj izkoristila ugoden prometnogeografski položaj. Opredelitev za čisto okolje je strateška prednost Slovenije in ne sme pristati na neomejen tranzit tovornjakov prek svojega ozemlja, kar pa seveda ne pomeni napoved prometne izolacije (Svetličič, 1995). Zaradi velikega zaostanka Slovenije na področju gospodarske infrastrukture (cestne, železniške, energetske, telekomunikacijske in informacijske povezave) je potrebno usklajeno in regionalno ter okoljsko pretehtano izboljševanje infrastrukturnih mrež. Nujno je preusmerjanje tovornega prometa iz obremenjenih cest na železnico in večja uveljavitev javnega prometa (kot kakovostne alternative še vedno hitro naraščajočega prometa z osebnimi avtomobili), primestnega železniškega prometa in kolesarjenja s primerno infrastrukturo (mreža kolesarskih stez).

Slovenija je konec 90 let kot samostojna država pred evropskim okoljskim in povezovalnim izzivom. *V evropske integracije in vse bolj prisotno uvajanje sonaravnosti stopamo z večjimi starimi okoljskimi bremenmi in z zamudo pri sledenju ekoložiciji evropskega gospodarstva.* V kolikor bo želela ostati na evropskem trgu in se prilagoditi sodobni okoljski politiki EZ, bo morala Slovenija (ne glede na stopnjo vključenosti v EZ) bistveno bolj odločno in celovito načela sonaravnosti uveljaviti na gospodarskem in ostalih področjih.

LITERATURA

- Commission of the European Communities. 1993. *Towards Sustainability*. Luxemburg.
- Commission of European Union. 1993. *Agenda 2000 - Commission Opinion on Slovenia's Application for Membership of the European Union*. DOC 97/19, Brussels.
- Gams, I. 1991. Nekateri geografske stalnice Slovenije, *Geografski vestnik* 63, 7-24.
- Hille, J. 1996. *The Concept of Environmental Space*, European Environmental Agency, Copenhagen.
- Lah, A. 1996. Pogled v prostor in čas - Slovenija na pragu informacijske družbe, *Geographica Slovenica* 28, Ljubljana.
- Ministrstvo za okolje in prostor RS. 1996. Predlog poročila o stanju okolja 1995. Poročevalec DZ RS XXIII/41. Ljubljana.
- Plut, D. 1997. Slovenija na evropskem križpotju, Založba Mihelač, Ljubljana.
- Plut, D., Špes, M. 1997. Slovenian Rural Areas in the Light of Landscape Vulnerability, *Geokonfin* 1997, Valtice, 100-104.
- Svetličič, I. 1995. Multinacionalna podjetja in razvojna strategija Slovenije, *Strategija gospodarskega razvoja Slovenije*, Zavod za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.
- Šebenik, I. 1994. Pokrajinske značilnosti manjših neurejenih odlagališč v Sloveniji, *Geographica Slovenica* 26/1, Ljubljana.
- World Commission on Environment and Development. 1987. *Our Common Future*. Oxford University Press, Oxford-New York.